

Arbetarnas mötes- och samlingslokaler i Landskrona

Redan i mitten på 1800-talet började vår stad att utvecklas till en industristad. När folkvandringen från landsbygden till städerna började på grund av att jorden skiftades och en del av de i jordbruket sysselsatta arbetarna blev arbetslösa och sökte sig in till tätorterna, där industrierna började växa upp, blev följderna långa arbetsdagar, dåliga löner och usla bostäder. Arbetarna började då fundera över vad man skulle göra för att förbättra sina levnadsförhållanden. De socialistiska idéerna började spridas – den förste kände agitatorn för socialismen i Landskrona var ägaren till ”Nya Correspondenten i Landskrona” J.W. Boldt. Vad man först tänkte på var litet större trygghet vid sjukdom och dödsfall och därför blev den första organisationen som bildades en sjuk- och begravningskassa redan 1862. Denna följdes av Hundramanna- och Hundrakvinnoföreningarna, s.k. självhjälpsföreningar. 1898 bildades Allmänna Sjuk- och begravningskassan och 1910 upp gick alla i ”Sjukkassan Solidar”.

Den första Arbetarföreningen bildades 1869 på grund av de liberala tankarna om att göra något för arbetarna. Denna förening arbetade in på 1880-talet med att skapa ett rikt föreningsliv med både bibliotek och föreläsningsverksamhet. Biblioteket överlämnades till IOGT 1884 till det nya Godtemplarhuset, 1500 böcker. På 1880-talet kom även IOGT-rörelsen och det var mestadels därifrån som initiativen kom, framsynta män och kvinnor, som för det första förstod nykterhetsrörelsens betydelse för arbetarnas frigörelse, tog sig även an den nu framflytande socialismen, rösträtten, Kooperationen, fackliga organisationer och inte minst behovet av möteslokaler.

Den första samlingslokalen var troligen Gjörlöffska gården eller skolan – den gamla pastorsexpeditionen – ett gårdshus i Kungsgatan där Hundramannaföreningen nr 1 höll möte 1880. 1882 bildades här Godtemplarlogen God Winning och 1883-84 har nykterhetsföreningarna sina möten och föredrag i lokalen, men redan 1883 byggde Godtemplarna sitt hus i Järnvägsgatan mitt emot nuvarande Domus. Föreningen Arbetarnas Ring bildades också 1883 och i december detta år inbjödes den föreningen av Murare- och Timmermansföreningen till ett gemensamt byggnadsföretag för ”åstadkommande av samlingslokaler för samtliga föreningar i Landskrona”.

Det är året, 1883, upplevde förresten Landskrona sin första strejk – det var skomakare och skraddare som gick ut i strejk den 21 maj. Men mästarna som var överhopade med arbete gav upp och de strejkande fick 10% löneökning. Det kan ju låta konstigt att de fick igenom sina krav men Landskrona var på den tiden en militärstad och därför var skraddarna och skomakarna många, och deras föreningar stora för att kunna tillgodose militärens behov av kläder och skor.

Samma år kommer August Palm till Landskrona för andra gången och får på Södra Folkskolans lekplan tillåtelse att hålla ett politiskt föredrag. När han kom hade han en packe socialistiska tidningar under armen och bad en bland åhörarna att hålla dem. Denne person var rådmann Thestrup, och fast Palm under föredraget sa en hel del beska sanningar om de härskande i samhället så höll han troget tidningspacken. När mötet var slut tackade Palm för hjälpen och Thestrup tackade artigt för föredraget!

Året innan, 8 juli 1882, enligt Korrespondenten hade Palm hållit ett agitationsmöte på hotell Drufvans sal; enligt annons i Korrespondenten var inträdet 25 öre, en hel timlön på den tiden! Mötet anordnades troligen av Arbetarföreningen. Denna förening hade redan 1881 sina möten och sammankomster på Drufvan.

På 1880-talet talas om att Murare och Timmermansföreningen har eget hus där de håller sina möten i kvarteret Laertes på Regeringsgatan. En plats som under sommarmånaderna dessa tidiga år i arbetarrörelsens historia var mycket uppskattad var Karlslund. Den började anläggas redan 1814 och kallades kort och gott Planteringen, ett namn som vi sedan från vår ungdom känner igen som "Plantan" och kom till för att "skänka samhället en betydlig del av nödigt bränsle samt redskapstjänligt virke och tillika utgöra en prydnad i denna kala trakt, till ett uppmuntrande nöje för stadens invånare samt en ögonlust för den resande".

1882 den 20 augusti håller gjutmästare Stedt från Helsingborg föredrag här för att försöka bilda en organisation för jernarbetarna i Landskrona.

1883 den 23 september talar August Palm på ett stort Folkmöte och 1 maj 1890 har Godtemplarna utflykt med tal av Fjellander. Den 6 juli 1890 kom 5-600 arbetare från Arlövs Sockerbruk och Lomma Cementbruk till Landskrona. De möttes av sockerbruksarbetarna vid stationen och man tågade gemensamt under fanorna och med musik i teten till Karlslund och höll möte. Under dagen blev det dock "nektarbråk" där en viss polis, Pål Månsson, var inblandad men landskroniterna hjälpte Pål och lugnet återställdes.

Ett mycket vanligt inslag i organisationernas möten den här tiden var morgonturer eller "gökotter" till Karlslund – man startade redan vid 5-6-tiden på morgonen med matkorgar och hela familjen med – samling på Rådhusorget eller gamla Kyrkogården och marsch med fanor och musik till Plantan där man sedan hade skönt, hörde på talare och roade sig med dans på den gamla dansbanan tills man återvände till stan vid 4-tiden på eftermiddagen. Under vintern är det fortfarande hotell Drufvan som är den mest använda lokalen för arbetarnas möten, hyran var 8 öre/medlem och månad, senare 3:20 i månaden pr förening; Träarbetarna, Jernarbetarna, Grofarbetarna, Skrädderiarbetarna, Skomakeriarbetarna – alla har de sina möten och föredrag med talare som Palm, Danielsson, Thorsson och Landskronas egen agitator Karl Ekberg.

1898 anser dock Skrädderiarbetarna "att man inte kan ha de kvinnliga medlemmarna med på mötena så länge vi har en så osnygg lokal". Den tidigare nämnda Arbetareföreningen hade avsomnat. 1885 bildades en ny Arbetareläsklubb som sysslar med föredrag, diskussioner, läsning, sång och t.o.m. priffa, men den lyckas inte behålla medlemmarnas intresse, trots att den hade en klubb- och läsklubb, troligen i Drufvan.

En ung intelligent murare som hette Otto Kristoffersson, han dog ung, släppte inte taget. Han sammankallade ett möte i november 1887 och då bildades Landskrona Arbetareklubb även kallad Arbetarnas Tidnings- och läsklubb och den fick stor anslutning. Sammanträdena hölls i början hemma hos skomakaren N P Rosvall och hans fru Ulrika som också var mycket engagerad i den unga arbetare- och nykterhetsrörelsen. Enligt ett band som deras dotter – Frida Svensson – talat in, blev deras lägenhet emellertid snart för liten och man sökte efter en större lokal och fick då tag på en 2-rumslägenhet i Stora Norregatan 54 B. Samma hus som Rosvalls bodde i. Hyran var enligt Jernarbetarnas protokoll 75 öre pr möte, sittplatser fanns inte, ljus inköptes och några bänkar för 7:50. I december samma år ökades hyran till 3:- i månaden.

1889 gör arbetarna ett försök att få ett eget hus. I Arbetarrörelsens Arkiv i Stockholm finns en inlaga som är det första förslaget till Folkets hus i Landskrona. Änkan Elna Svensson ägde en fastighet i dåvarande kvarteret Venedig nr 126. Hon ville ändra och bygga ett hus inne på gården, men bygget blev aldrig av, myndigheterna var kitsliga,

skyllde på bl a brandfaran och en kapten F. Everlov har undertecknat avslaget den 16 juli 1889. Fastigheten var belägen i Norra Infartsgatan ungefär där HSB:s Gunnaregården nu ligger. En arbetare från Säbyholms sockerbruk skänker sina besparingar på 60:- kronor till en Folkets hus-fond, det var allt vad han ägde.

”Pär Ax” skriver i Landskrona-Kuriren 1904: ”På den tiden gjorde myndigheterna allt för att hindra socialismens tillväxt. Socialisterna voro husvilla – myndigheterna betraktade dem som fågelfria”.

Samma år 1889 får man ett nytt ställe för sina möten, den s k Jöns Perssons gård, Vagnmansgatan 5, hörnet mot Bytaregatan. Den har många namn: Biskopsgården, Prästbonnastället och Bryggaregården. Ägaren var vagnman (el. åkare) och i huset mot Bytaregatan sålde och tappade han öl. Huset hade en stor sal, som uthyrdes till bl a fackföreningar så tidigt som 1884. 1890 skulle Thorsson talat här, men mötet hölls i stället vid St. Norregatan 33, mitt emot Gröna Gång. 1891 talade både Thorsson, Danielsson och Palm på ”Jöns Persa-gården”, men sedan började myndigheterna förfölja ägaren och han fick betala 20:- kronor för att han spelat dragspel på en familjefest i sin egen bostad, efter det att stadsfiskalen upplyst om att den åtalade ”har det där byket på sin gård”. Det var arbetarrörelsens folk han menade! Men det var även andra som höll sina sammankomster här: fritänkare och religiösa, politiska och kulturella och även privata som behövde större lokaler. Det var nu Karl Ekberg skrev i Arbetet: Vi stå utkuffade öfveralt; men vi skola väl ännu en gång finna en remna i muren, och bombardementet mot myndigheternas brutalitet, spetsborgarnas korrupktion och arbetarnas lojhet skall försättas med fördubblad kraft. Söndagen den 4 januari 1891 kl 2 e.m. inbjudas samtliga fackföreningar till möte på Landskrona Arbetarklubb. Lokal: Stora Strandgatan 19. Dagordning: Föredrag av Axel Danielsson om bildandet av en byggnadsförening vartill förslag föreligger m.m. Så bildas den första byggnadsföreningen och man börjar teckna aktier för att kunna köpa ett eget hus.

Den 7 februari 1892 kallas Landskrona Arbetarpartis Byggnadsföretag till möte på Centralhotellet, senare Hotell Bristol. ”Nya medlemmar kunna teckna aktier. Enär det är en livsak för Landskrona Arbetare, hoppas vi på stor anslutning” står det i annonser i Korrespondenten och Arbetet 6/2-92.

Fortfarande har man sina möten på olika ställen i stan: Drufvan, Stora Norregatan 54 B, och så ett nytt ställe – Abrahamssons villa i Fröjdenborg, vid Vallgraven i slutet av Säbygatan. Om denna lokal heter det: ”Här var någorlunda drägligt att vistas under den tid på året, då solen var värmekällan. Då räckte de små avgifterna lagom till hyran. Men då den kalla årstiden kom, satsade vi ofta ur vår egen portmonnä till en hektoliter kol då och då. Möblemanget var det enklast möjliga: ett bord, några stolar samt en gammal koffert, som blivit degraderad till kolbox. Ibland hade vi icke råd att hålla oss med städerska, utan medlemmarna skötte även den sysslan. Vi tänkte icke på dagtraktamente på den tiden, det målet låg ännu långt i fjärran.” I en liten lägenhet här bildades de första månaderna 1894 arbetarekommunen (en av de första i Sverige med stadgar som blev förebild för de flesta kommande kommunerna) och dessutom 28/1 1894 Aktiebolaget Folkets Hus i Landskrona. En interimstyrelse hade upprättat ett stadgeförslag efter Folkets Hus i Malmö. På förslag av Karl Ekberg beslöts, att alla som infunnit sig skulle få närvara vid sammanträdet, men endast de deltaga i beslut, hvilka tecknat sig för aktier i Folkets Hus, dock oberoende af om den föreskrifna inträdesavgiften erlagts eller icke. Bolaget hade till ändamål att i Landskrona bygga ett hus med rymlig samlingslokal, afsedd för sammankomster, föredrag osv. Minimikapitalet är 10.000:- kronor och maximikapitalet 30.000:- kronor. Aktierna kommer i två serier A kostar 10:- och B kostar 25:- kronor. Aktierna ska inbetalas i smärre poster under loppet av ett år. Styrelsen ska bestå av 5 medlemmar och 2 suppleanter, ha sitt säte i Landskrona och bolagsstämma hållas i april varje år. I tidningen Korrespondenten, som var

förstående för arbetarnas kamp kunde man läsa: Behovet av en något så när tidsenlig samlingslokal har länge varit kännbart för Landskrona ganska ansevärda arbetarbefolkning och har varit ett inte ringa hinder att sammanföra arbetarna under en för deras intressen verkande organisation.

De under dessa år bildade fackföreningarna hade ju 1891 sammanslutits till Arbetarkommunernas föregångare, Centralkommittén eller Centralstyrelsen och den tog hand om byggnads- och lokalfrågorna. Fackföreningarna valde sina ombud till lokalkommittén och i den finner man sådana starka namn som Karl Ekberg och N.P. Rosvall, skomakarna, G.A. Lindblom och A.M. Sönnendahl, typograferna, Karman, metall, A.W. Schmidt, skraddarna och som ordförande Håkan Rosengren, metall.

Nu blev det en tid när arbetarna till det yttersta ansträngde sig för att skaffa pengar till ett Folkets hus. Både enskilda och föreningar tecknar aktier, man ordnar fester där överskottet går till byggnadsfonden, varje höst beslutas om basarer, där föreningarna ha egna stånd: Skoarbetarna säljer morgonskor, Skradderiarbetarna: kostymer, Gjutarna: husgerådssaker och spottbackar, Murarna: ”allehanda läckerheter för de små”, Typograferna: papper, kuvert och visitkort, Sockerfabriksarbetarna: små sockertoppar, Jernarbetarna visar en ångmaskin och till tonerna från ett präktigt musikkapell (kan vara Amorosa, som också var med i aktieköpen) kunde man dricka kaffe och känna trevnad i den med en mångfald upplysta Godtemplarsalen där basarerna hölls, allt enligt basartidningarna fr.o.m. 1894. Basartidningarna säljes varje år under olika namn.

Man tar av kassan och fyller ut överskottet från basaren, tomboler och fester så att det blir ett visst antal aktier, flera föreningar beslutar att medlemmarna ska satsa en dagsinkomst.

Insamlingslistor för byggnadsföretaget sändes ut på verkstäderna enligt jernarbetarnas protokoll och flera av de andra fackföreningarna har samma fråga till behandling.

Julbasarerna avhölls i Godtemplarsalen, men för sommarfester och karnevaler hade ett nytt ställe nu kommit till, det var Gröna Lund, en stor trädgård i det kvarter där Domus nu ligger. Festerna här ger en hel del pengar till byggnadsfonden.

16 september 1891 lämnar Byggnads AB Folkets hus styrelse ut aktiebrevtalonger med kuponger samt bolagsordning till alla deltagare som till fullo inbetalat sina aktier. Insamlingen fortsätter och fonden ökar så man börjar tänka på förslag till fastighet. Den första som utbjödes är Gamla missionshuset i mars 1895.

Den 2 september 1895 lämnar styrelsen in en skrivelse till Stadsfullmäktige angående nedsatt pris på tomt nr 9 i kv. Karl XV, Lückanders hus i Rådmanngatan, priset var 20 öre/kvadratfot, man ville ge 10 öre. Anbudet avslogs i Fullmäktige med 26 röster mot 3 den 26 oktober 1895. Den tredje fastigheten man underhandlade om låg vid Stora Norregatan dåvarande nr 29. Det var ett gammalt, lågt envåningshus i en stor trädgård, men ägaren hade intill denna tomt en lika stor nybyggd villa utåt Eriksgatan, och när han inte ville dela på tomterna så blev det för dyrt. Detta är en uppgift som August Holmgren lämnat i L-a arbetarkommuns minnesskrift 1894-1929. Under dessa år blev lokalfrågan värre och värre eftersom föreningarna växte i antal och storlek. Fortfarande användes Abrahamssons villa, Drufan och Godtemplarhuset; organisationerna tog vad som fanns att få i lokalfrågan, men trängseln blev större och större. Rösträttsfrågan och nykterhetsfrågan var 2 aktuella saker som behandlades flitigt och lokaler behövs till stora möten.

1896 bildas en avdelning av Verdandi som under flera år framåt håller sina möten i Jöns Paulssons trädgård i ett litet lusthus vid nuvarande Lilla Pilgränd. Jöns Paulsson var förman inom arbetare- och godtemplarrörelsen. Trots att han hade 9 barn och trångt i huset, hade han ändå plats under vintern i sitt lilla hus för nykterhetsfolket. Fotograf Hagman i Prästgatan hyrde också ut en lokal där Socialistiska ungdomsklubben hade sina sammankomster.

Lokalfrågan var alltså nästan outhärdlig i slutet av 1890-talet och därför tog Håkan Rosengren enligt Arbetarkommunens minnesskrift en dag saken i egna händer och tillsammans med en kamrat gick de båda gata upp och gata ner och inspekterade olika tänkbara ställen. Under sin rundvandring kom de till en före detta målarverkstad som låg inne i en privat trädgård i kvarteret Linné, Stora Norregatan, där Dahlströms Möbelaffär tills för en kort tid sedan låg. Husets ägare som satt och läste tidning, höll på att tappa den när han hörde vad de ville, men efter en tid hyrdes både huset, trädgården och en tomt som låg vid den kanalen som gick ungefär där Skolallén och Tuppaskolan nu ligger. Det var i september 1897. Folkets hus företagets namn ändras nu till Folkets Hus Byggnadsaktiebolag och de pengar som finns i fonden plus det som fackföreningarna kan låna ut av sina kassor går nu till Folkets Park. Parkbolaget får egen styrelse, som inte vill skriva några låneförbindelser – de lämnar bara kvitton på beloppen. Så sätter ett frivilligt arbete igång – folk budades och kom, där rullades och jämnades, murades och målades. En stor täckt dansbana anlades och i en sänka ner mot vallgraven byggdes teaterscenen. I mars månad 1898 förklaras tjänster i parken lediga, de betalas med 25 öre i timmen. Huset har en större och en mindre sal för möten, kallas stora och lilla fackför. och 16 juni utbjuder Parkstyrelsen dem för ett pris av 1:- kr/möte. Redan den 5 juni håller sockerbruksarbetarna årsfest i Parken, men den riktiga invigningen blir den 3 juli. Talare är Anna och Fredrik Sterky och ett mycket omväxlande program enligt annons: Arbetet: Sång av sångföreningen Sångens vänner, kasperteater, buktaleri, trolleri, seriespel, positivspel, läskedrycker, Ej kaffe, skjutbana och fiskdamm. Uppträdande av signor W. Fernandi och trapetskonstnärinnan M:lle Zamalayer och till sist ett stort festfyrverkeri. Det var en syn för Gudar hur biljetterna ströko åt! Skriver sign. Dixi. Parken blev inom kort omtyckt och dess ekonomi så god att Håkan Rosengren kunde öppna bankkonto. En vinter uppfördes en väldig trälada ute i parken och där kunde nu de årliga julbasarerna anordnas. Julotta för 2-300 i stora salen. Men det bästa av allt: Landskronas alltmer växande arbetarskaror hade fått sitt första Folkets Hus med tillräckliga lokaler för sina möten och föredrag för några år framåt. Vad som sedan hände omkring sekelskiftet och in på 1900-talet blir en annan historia.

Hjördis Andersson